

УДК 373.5.016:340
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/23.166084>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-4969-052x
доктор історичних наук,
професор кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(Дрогобич, Україна) *vilnickiy@gmail.com*

Юрій СТЕЦИК,
orcid.org/0000-0003-1795-687X
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
(Дрогобич, Україна) *stetsyk_u_o@ukr.net*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ НА УРОКАХ ПРАВОЗНАВСТВА

Визначено актуальність методики використання міжпредметних зв'язків у навчальному процесі, зумовлену новітніми освітніми реформами та розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Встановлено основні методичні підходи до планування правознавчих курсів. Окреслено форми організації та види діяльності інтегрованого навчання. Обумовлено складові компоненти навчально-методичного забезпечення, необхідні для реалізації інтегративної освітньої моделі. Розглянуто дидактичні шляхи впровадження методичних прийомів із використання міжпредметних зв'язків на уроках правознавства.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, інтегроване навчання, бінарний урок, методичний прийом.

Vasyl ILLNITSKY,
orcid.org/0000-0002-4969-052x
Doctor of Historical Sciences,
Professor at the Department of History of Ukraine
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) *vilnickiy@gmail.com*

Yurij STETSYK,
orcid.org/0000-0003-1795-687X
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Department of History of Ukraine
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Ukraine) *stetsyk_u_o@ukr.net*

METHODICAL APPROACHES TO THE USE OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS ON LAW LESSONS

The relevance of the method of using interdisciplinary connections in the educational process, determined by the latest educational reforms and the development of information and communication technologies is determined. The basic methodical approaches to the planning of law courses are established. The forms of organization and activities of integrated training are outlined. The constituent components of teaching and methodological support are necessary for the implementation of an integrative educational model. The didactic ways of introducing methodical techniques for the use of interdisciplinary connections on law lessons are considered.

In modern Ukrainian methodology of teaching law disciplines, under the influence of educational reforms, comprehensive didactic approaches have been formed to make educational plans of secondary schools, which determine the local peculiarities of teaching law disciplines: systematic, modular, integrated.

On the basis of practical updating of the teachers of jurisprudence it was possible to define the types (horizontal, vertical) and forms (special courses, blocks of sections, a common theme for two or more subjects, generalizing courses) of integrated training.

The most common methodical methods of the implementation of interdisciplinary connections at the lessons of jurisprudence are defined: writing abstracts, reviewing problem tasks, remembering the studied material simultaneously from several subjects, creative tasks, performing tasks for comparison, making tables, conducting binary lessons, using cross-cutting lines in the presentation of educational material, heuristic dialogue, preparation of reports.

Key words: *interdisciplinary connections, integrated learning, binary lesson, methodical method.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування середньої освіти в Україні та повернення до 12-річного терміну навчання постає необхідність перегляду типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів. Що стосується реформування шкільної правознавчої освіти, то з вересня 2018 р. відбулося розмежування тематики правознавчих дисциплін в основній і старшій школі. Якщо в основній школі в 9 класі залишено «Правознавство» як окремий предмет, то в старшій школі запровадженого інтегрованого курсу «Громадянська освіта», який охоплює знання з декількох предметів: правознавства, соціології, політології, філософії, економіки та історії. Запровадження інтегрованого підходу в навчальному процесі дає змогу вирішити проблему повторюваності тематики в багатьох предметах суспільствознавчого циклу та зняти надмірну завантаженість учнів. А вже з року в рік значно зростають обсяги навчальної інформації та кількість шкільних навчальних дисциплін. В умовах швидкого розвитку інформаційного суспільства постає необхідність об'єднання великих обсягів суміжного навчального матеріалу. І початковим етапом у запровадженні такого інтегрованого підходу можуть слугувати міжпредметні зв'язки, реалізацію яких варто розпочинати ще в основній школі, щоб підготувати учнів до інтегрованого навчання в старших класах.

Аналіз останніх досліджень. Серед сучасної педагогічної літератури, а саме робіт українських і російських методистів та науковців, віднаходимо як загальні навчально-методичні праці з методики викладання (Андрусин, Гуз, 2008: 301; Кропанева, 2010: 166), де узагальнено новітні методичні підходи до використання міжпредметних зв'язків на уроках правознавства, так і спеціальні дидактичні розвідки з проблем інтегрованого навчання (Католіков, 1997: 320; Козінцев, 2000: 23–24; Смирнова, 2009: 23; Федоров, 2008: 26–28). Однак досі залишаються не досить розробленими методичні прийоми реалізації універсальних зв'язків правознавчих дисциплін з іншими навчальними предметами загальноосвітніх навчальних закладів України.

Мета статті – визначити теоретичний і практичний рівень методичних розробок учителів у використанні міжпредметних зв'язків на уроках правознавства.

Виклад основного матеріалу. Правова освіта розглядається як умова формування індивідуаль-

них здібностей, отримання знань і навичок для соціального функціонування. Щоб правова освіта була результативною, процес її освоєння має бути безперервним та першочерговим. Залежно від програми розвитку, мобільності навчальних класів, реальних можливостей навчального закладу Міністерством освіти і науки України рекомендується запроваджувати правознавчі дисципліни з 8 по 11 клас. Залежно від навчальних планів школи вивчення правознавчих предметів можна будувати за трьома основними підходами:

1) систематичним (наскрізним) курсом (якщо в старшій школі (10–12 класи) укомплектовано клас із правознавчим профільним навчанням, то в основній школі (8–9 класи) запроваджуються правознавчі вибіркові дисципліни для допрофільної підготовки учнів). Відповідно до такого підходу вчитель правознавства може планувати, який теоретичний матеріал буде подавати на різних рівнях навчання (допрофільному та профільному);

2) модульним курсом, що передбачає вивчення правознавства разом з іншими соціально-гуманітарними предметами або інтегрованим курсом суспільствознавства;

3) підходом, згідно з яким правознавство є частиною інтегрованого курсу суспільствознавства (Кропанева, 2010: 150).

В інтегративному підході розгляд правових питань здійснюється в межах курсу «Суспільствознавство», спрямованого на комплексне вивчення основних понять політології, культурології, філософії, економіки, етики, соціології, історії, а також права. Інтеграція належить до дидактичних принципів. Інтегративну освіту варто розглядати в трьох аспектах: як засіб розвитку особистості, як спосіб активізації пізнавальної діяльності учнів та як вид індивідуальної роботи з кожним учнем. Вона сприяє розвитку когнітивно-пізнавальної діяльності учня. Саме в цьому вбачаємо розвивальний ефект інтегрованого підходу у викладанні правознавчих дисциплін (Федоров, 2008: 26).

Сучасна система освіти дає змогу використовувати в практичній діяльності вчителя не всі види інтеграції. Результати інтегрованого навчання проявляються в розвитку творчого мислення учнів. Воно сприяє не тільки інтенсифікації, систематизації, оптимізації навчально-пізнавальної діяльності, а й оволодінню грамотою культури (мовної, правової, етичної, історичної, філософської). Вид культури визначає тип свідомості

людини, тому інтеграція надзвичайно актуальна й необхідна в сучасній школі.

У педагогічній літературі віднаходимо різнобічні погляди на класифікацію інтегративного підходу в методиці викладання шкільних дисциплін. Зокрема, О. Католиков виокремлює дві інтеграції навчального матеріалу: горизонтальну (об'єднання подібного матеріалу в різних навчальних предметах) і вертикальну (об'єднання одним учителем у своєму предметі матеріалу, який тематично повторюється в різні роки навчання на різному рівні складності) (Католиков, 1997: 38).

Своєю чергою О. Мальчина розглядає інтегрування в таких навчальних формах:

а) спецкурси, у яких поєднуються декілька предметів;

б) блокування різних розділів;

в) вивчення однієї теми на основі двох чи декількох предметів;

г) курс, що поєднує знання на основі узагальнених операцій мислення (Кропанева, 2010: 152).

Упровадження інтегративної освітньої моделі зумовлює доцільність комплексної освітньої системи, що включає такі компоненти:

– підбір психолого-педагогічної літератури;

– реалізацію елементів технологій розвивального навчання;

– інтеграцію предметів за допомогою бінарних уроків та позакласних заходів;

– складання програм елективного й факультативного курсів (Андрусишин, Гуз, 2008: 274).

Варто розглянути основні методичні приклади застосування методів інтеграції у викладанні правознавчих дисциплін. Учитель може запропонувати для учнів написати реферат на одну з визначених тем:

1. Питання держави і права у творах Т. Г. Шевченка.

2. Юридичні мотиви у творчості І. Я. Франка.

3. Питання права в Біблії.

Можна поставити проблемне завдання – дати відповідь на питання про те, яким чином природничі науки пов'язані з правознавством, та поетапно підходити до його розв'язку шляхом розгляду взаємопов'язаних питань, зокрема:

1) місце хімії в криміналістиці;

2) біологія на службі слідства;

3) використання досягнень фізики в розкритті злочинів.

Цими питаннями вчитель підводить учнів до розв'язання проблемного завдання (Федоров, 2008: 27).

У сучасній українській школі створено можливості для організації численних форм встановлення міжпредметних зв'язків. Знання, якими володіють учні, варто неодмінно використовувати

під час розгляду нових тем правового курсу. Учитель правознавства має бути обізнаний із темами, які вивчають учні з інших предметів гуманітарного циклу (історії, суспільствознавства, літератури, економіки, психології, біології). У цих обставинах використовується методичний прийом актуалізації опорних знань учнів, який можна реалізувати за допомогою постановки низки запитань:

– згадай, що являли собою...

– які події відбувалися в цей період?

– які факти можуть підтвердити твою позицію?

В інших випадках міжпредметні зв'язки можуть встановлюватися в процесі організації мотиваційних установок (це прийом формування стійких інтересів учнів до курсу) на вивчення правових питань.

Реалізація міжпредметних зв'язків може здійснюватися як за горизонталлю (ідеться про необхідність урахування змісту навчальних курсів, які вивчаються паралельно), так і за вертикаллю (коли в кожному освітньому закладі проявляються локальні особливості вивчення правових курсів із 8 по 12 класи).

Міжпредметні зв'язки можуть встановлюватися шляхом створення визначеної системи методичних прийомів, які досить результативно використовуються під час вивчення різних навчальних курсів. Так, наприклад, проведення ділових ігор і використання інтерактивних технологій у навчанні дітей може «об'єднувати» процес розгляду тем різних курсів. Діти, які вміють працювати в певному режимі пізнання навколишньої дійсності, досягають гарних результатів у вивченні правознавства (Федоров, 2008: 28).

Тому варто розглянути основні методичні шляхи впровадження міжпредметних зв'язків на уроках правознавства, а саме:

1) визначення вчителем уже наявного багажу знань учнів під час використання різноманітних методів проведення навчального заняття;

2) відтворення вже відомої інформації в логічному зв'язку зі змістом конкретного уроку з правознавства (на сформовану базу знань учитель пропонує накласти нову інформацію).

Реалізація зв'язків із зоологією та ботанікою допомагає учням краще пізнати проблеми правової охорони навколишнього середовища. Отже, під час використання знань учнів з інших предметів уроки правознавства звільняються від схематичності, наповнюються конкретними фактами, яскравими образами.

Проблемні питання міжпредметного характеру сприяють мобілізації творчих здібностей учнів, стимулюють їх розумову діяльність. Нагадаємо, що міжпредметні зв'язки встановлюються із загальних для предметів фактів, понять, світоглядних ідей, принципів. Зв'язки бувають

синхронними (одночасовими), асинхронними (різночасовими), випереджувальними (використовуються перед запланованою темою уроку).

Серед значного арсеналу методичних прийомів і засобів реалізації міжпредметних зв'язків у практичній діяльності вчителів правознавства набули поширення такі:

1) пригадування вчителем матеріалу з раніше вивчених фактів із попередніх курсів із метою підготовки до сприйняття нового матеріалу. Наприклад, до теми «Форми державного устрою в Україні» вчитель формує для учнів таке завдання: «Пригадайте, які основні юридичні пам'ятки ми вже розглядали в 7–8 класах під час вивчення історії України»;

2) питання та завдання, які включають опитування вміннями з попередніх предметів (встановлення причинно-наслідкових зв'язків, аналіз, синтез, застосування засвоєних під час вивчення одного предмета теоретичних положень до аналізу нових фактів, з якими ознайомлюються під час вивчення іншої дисципліни). Наприклад, етапи розвитку, зовнішні ознаки, форми української держави вивчаються в курсі «Історії України» Тому вчитель ставить таке запитання: «Які давні джерела права вам відомі? Що в них спільного?»;

3) завдання на порівняння. Наприклад, учитель пропонує порівняти державний устрій держави Богдана Хмельницького з устроєм Речі Посполитої, до складу якої входили українські землі;

4) складання узагальнюючих таблиць з історії та правознавства, які дають змогу перевірити знання учнів;

5) проведення бінарних міжпредметних уроків (наприклад, з правознавства, історії України, літератури);

6) встановлення наскрізної лінії (наприклад, спадкоємних зв'язків, розкриття основних етапів формування української державності);

7) бесіда на уроці за змістом виконаного міжпредметного завдання;

8) підготовка учнями повідомлень і доповідей на основі джерел знань, залучених з інших дисциплін (учні вивчають історію української державності та можуть робити доповіді). Наприклад, на уроках української літератури вони вивчають твір «Тарас Бульба» та на підставі цього можуть підготувати повідомлення «Поняття моралі, обов'язку, права в козацькі часи» (Смирнова, 2009: 23).

Висновки. Таким чином, у сучасній українській методиці викладання правознавчих дисциплін під впливом проведення освітніх реформ сформувалися різнобічні дидактичні підходи до укладення навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, які й визначають локальні особливості викладання правознавчих дисциплін (систематичний, модульний, інтегрований). На підставі практичного доробку вчителів правознавства вдалося визначити види (горизонтальне та вертикальне) і форми (спецкурси, блоки розділів, спільна тема для двох і більше предметів, узагальнюючі курси) інтегрованого навчання. Визначено найбільш поширені методичні прийоми реалізації міжпредметних зв'язків на уроках правознавства, основними з яких є такі: написання рефератів, розгляд проблемних завдань, пригадування вивченого одночасно з декількох предметів матеріалу, творчі завдання, виконання завдань на порівняння, укладення таблиць, проведення бінарних уроків, використання наскрізної лінії у викладі навчального матеріалу, евристична бесіда, підготовка доповідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусин Б., Гуз М. Методика викладання шкільного курсу «Основи правознавства»: підручник. Київ: Знання, 2008. 301 с.
2. Католиков А. Дом моих детей: сборник. Москва: Дом, 1997. 320 с.
3. Козинцев І. Викладати три, дві чи одну дисципліну. *Юридичний вісник України*. 2000. 20–26 квітня. С. 23–24.
4. Кропанева Е. Теория и методика обучения праву: учебное пособие. Екатеринбург: Изд-во Российского гос. проф.-пед. ун-та, 2010. 166 с.
5. Смирнова В. Інтегрований підхід до структурування змісту правових знань у професійно-педагогічному коледжі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2009. 23 с.
6. Федоров С. Міжпредметний зв'язок на уроках правознавства. *Історія та правознавство*. 2008. № 7. С. 26–28.

REFERENCES

1. Andrusyshyn B., Huz M. *Metodyka vykladannia shkilnoho kursu "Osnovy pravoznavstva": pidruchuk* [Methodology of teaching the school course "Fundamentals of jurisprudence": textbook]. Kyiv: Znannia, 2008. 301 p. [in Ukrainian].
2. Katolykov A. *Dom moykh detei: sbornyk* [House of my children: collection]. Moscow: Dom, 1997. 320 p. [in Russian].
3. Kozintsev I. *Vyklady try, dvi chy odnu dystsyplinu* [To teach three, two or one discipline]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*, 2000, April 20–26, pp. 23–24.
4. Kropaneva E. *Teoriya y metodyka obucheniya pravu: uchebnoe posobyie* [Theory and methods of teaching law: tutorial]. Ekaterynburh: Yzd-vo Rossiiskogo hos. prof.-ped. un-ta, 2010. 166 p. [in Russian].
5. Smyrnova V. O. *Intehrovanyi pidkhid do strukturuvannia zmistu pravovykh znan u profesiino-pedahohichnomu koledzhi* [An integrated approach to structuring the content of legal knowledge in a vocational and pedagogical college] (PhD Thesis). Kyiv, 2009. 23 p. [in Ukrainian].
6. Fedorov S. *Mizhpredmetnyi zviazok na urokakh pravoznavstva* [Interpersonal communication at law lessons]. *Istoriia ta pravoznavstvo*, 2008, no 7, pp. 26–28.